

ט"ו באב – יום שמחת לבו'

רקע ופתיחה

יום כיפור - ט"ו באב חג האהבה

סוכות - ט"ו באב חג הבציר

חנוכה - ט"ו באב היום המואר בשנה

ט"ו בשבט - ט"ו באב חג קרבן העצים

פורים - ט"ו באב חג היין

פסח - ט"ו באב חג הגאולה

שבועות - ט"ו באב חג הוספת תורה

תשעה באב - ט"ו באב יום בניין המקדש

ראש השנה - ט"ו באב יום האחרית וראשית

סיכום וסיום

רקע ופתיחה

חגים שונים יש לנו לאורך השנה. לכל חג משמעות רוחנית משלו, תוכן מיוחד שהוא בא להוסיף לנו - הן כפרט המנסה לינוק ולקבל מהזמן המאיר בתכונתו המיוחדת, והן כציבור, האמור לעבור תהליך מסוים דרך הזמנים השונים.

כיון שתורתנו תורת חיים היא; חגיה אינם רק נושאי מסרים רוחניים ערטילאים, סמלים בעלמא; ככל תופעה חיה ואמיתית, גם החגים נוגעים בכל רבדי הקיום, מרמות החיים הפשוטות ביותר ועד לפסגות הרוח העליונות. על כן, אין זה פלא שהחגים קשורים גם לצדדים הטבעיים של העולם - ההסטורי והחקלאי, הקוסמי והאישי-נפשי.

אמנם, שרש האמונה הוא גם שרש המרי, ובמקום בו אתה מוצא את מעלתה של תורת-אמת, שם גם טמונה הסכנה. כיון שהחגים מופיעים דרך העולם, עלול האדם לטעות ולראות בפן הארצי שלהם את חזות הכל, ולשכוח את משמעויותיהם הרוחניות. האדם מועד לא רק לשכוח; יש והוא אף מבקש להשכיח. היו שניסו למחוק את הפן הא-לקי שבחגים וביקשו לראות רק את הצד הטבעי שבהם –

לציין את החירות הלאומית בפסח; להשאיר משבועות רק את הירקרקות; להפוך את חנוכה ל'חג אורים' ואת פורים - לקרנבל. בראייה חלקית ומצומצמת זאת, הביאו לעיוותם של החגים, ולפעמים להפך כוונתם המקורית.¹

בצורה חריפה ביותר, הדבר קיים לגבי ט"ו באב. בחרו מאפיין מסוים (ואמיתי) שמצאו ביום, עיוותו אותו, והפכו אותו למוקד הבלעדי של היום.² ט"ו באב זכה לכינוי 'חג האהבה', אך שיתוף השם בלבד יש כאן. זוהי אהבה שהומרה מטהרה טבעית לטומאה מנוולת. אהבה שמנמיכה ומשפילה את האדם, במקום שתהיה לכלל הגדול שבתורה, שמאיר את כל חייו.

במאמר ננסה לעמוד על משמעותו המקורית של ט"ו באב; נמצא ונראה כמה מיסודותיו וענייניו הרוחניים של החג ונלמד להכיר את כל רבדיו השונים.

הדרך בה נלך בכדי להכיר את מהותו של היום, תהיה מתוך השוואתו וקישורו של ט"ו באב למועדי השנה השונים. כל חג ומועד יעמיד אותנו על מאפיין ייחודי של ט"ו באב, העולה בהקשרו של החג והנלמד ממנו.³ בעזרת הלימוד מהחגים השונים, ננסה להרכיב פאזל שלם של מהות החג, הכולל את כל צדדיו.

¹ אמנם, יש לציין שגם הראייה המסורתית של החגים ותוכנם לקתה לעיתים מחלקיות - בעיקר כתוצאה מהגלות, והמרחק מחיי עם על אדמתו. לעיתים דווקא הנטייה לקצה השני, של התמקדות בטבעיות, הובילה לראייה מחודשת, והזכירה פנים נשכחים בחגים השונים, שזכו בכך לעדנה מחודשת, ולהעמקה בהבנת משמעותם.

² העיוות שבט"ו באב חריף במיוחד. הן בשל העובדה שאין בו מצוות מעשיות המקנות עוגן מסויים, והן בשל תוכנו המיוחד, שכאשר מותירים אותו בחיצוניותו, לא נותר ממנו דבר. לשם הבהרה; שמחה חיצונית באסיף שבסוכות היא אולי בעייתית, אך היא עדיין שמחה. כך גם ציון החירות בפסח, במובנה הלאומי בלבד, הוא אולי חלקי, אך לא מוטעה לגמרי. אבל, אם נשאיר מהאהבה רק את צדדיה החיצוניים, נותר עם תאוה גסה שאין בינה ובין ט"ו באב דבר.

³ שיטה זאת, מאמינה בקיומם של קשרים בין המועדים שבמהלך השנה; כל חג ומועד לא עומד בפני עצמו - קיימות זיקות משלימות בין החגים, ותהליכים שונים שמתרחשים ביניהם שזורים אותם יחד. תכני המאמר עומדים לעצמם, גם בלי הנחה זאת. מי שמתקשה עם השיטה, יכול להסתפק בלראות בה 'מתודה' להצגה מעניינת ו'חיה' של הדברים.

יום כיפור - ט"ו באב כחג האהבה

התיאור התנאי לט"ו באב

לאחר העיסוק בדיני תשעה באב, מפגישה אותנו המשנה בתענית (ד,ח), עם יום חמשה עשר באב -

'אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין... ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים...'

משנה זו הינה המקור המוכר והראשוני ממנו לומדים על ט"ו באב. היום המתואר כאן מובא יחד עם יום הכיפורים, הוא מתואר כאן כיום טוב⁴ שלא היה כמותו, כיום של מחולות בכרמים.

מעבר לתיאור העובדתי של היום והנעשה בו, אין במשנה רקע והסבר לדברים. אשר על כן, נסביר אנחנו את הסתום במשנה, שלב אחרי שלב - נבין מה מאפיין ומייחד את יום חמשה עשר באב. מתוך הכרת אפיונו של היום, נבין גם את הקשר שבינו לבין יום-כיפור. לבסוף יובהר מדוע נתייחדו דווקא המחולות בכרמים לימים אלו.

אופיו של ט"ו באב - לאור האדושים המכוננים אותו

רבן שמעון בן גמליאל מכנה את הימים ככאלו ש'לא היו ימים טובים' כמותם. את חשיבותו הרבה של יום הכיפורים אנו מכירים, ומובנת לנו גם השמחה הגדולה ביום בו נכנס כהן-גדול לפני ולפנים ובו מתכפרים עוונותיהם של ישראל. אך מה לגבי ט"ו באב? במה חשיבותו הרבה (עד לכדי הבאתו יחד עם יום-כיפור!)? ועל מה השמחה הגדולה? או כפי שמנסחת הגמרא את השאלה (תענית ל ע"ב)⁴ – 'בשלמא יום

⁴ מקבילתה בבבא-בטרא (קכא ע"א). הסברנו את שאלת הגמרא כמתייחסת רק להגדרת ט"ו באב כיום-טוב. אך ניתן להבין את השאלה כמתייחסת למשנה בכללותה, כלומר באה להסביר גם את הסיבה למחולות בכרמים.

הכפורים, משום דאית ביה סליחה ומחילה, יום שניתנו בו לוחות האחרונות. אלא חמשה עשר באב מאי היא?⁵
הגמרא מביאה ארועים היסטוריים שונים כתשובה לשאלה -

'אמר רב יהודה אמר שמואל: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה.⁵
אמר רב יוסף אמר רב נחמן: יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל [=בביטול
החרם שהוכרז בספור 'פילגש בגבעה'].
רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: יום שכלו בו מתי מדבר.⁶ דאמר מר, עד
שלא כלו מתי מדבר, לא היה דבור עם משה.
עולא אמר: יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על
הדרכים, שלא יעלו ישראל לרגל, ואמר: לאיזה שירצו יעלו.
רב מתנה אמר: יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה. ואמר רב מתנה: אותו יום
שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב; הטוב - שלא
הסריחו, והמטיב - שנתנו לקבורה.

כל אחד מן האמוראים מציין ארוע אחר, שכש'מחה עליו קבעו את היום כיום טוב.
על אף שכל אירוע מתרחש בזמן אחר ועל רקע שונה, נדמה שניתן להצביע על מכנה
משותף בולט לדעות השונות - רב יהודה ורב יוסף מתארים מציאות
'הלכתית-חברתית' שהיתה לא-שלמה, ובט"ו באב היא מתקנת. רבה בר בר חנה
מתאר חטא ועונש, שהשפעתם מסתיימת ביום זה. עולא מדבר על מציאות פגומה
מבחינה דתית-לאומית, שמשיבים אותה לתקנה ביום זה. רב מתנה מציין ארוע
היסטורי קשה שמגיע לסיומו, מבחינה מסויימת, בט"ו באב.
המכנה המשותף לארועים השונים הוא התיקון שבהם - תופעה בעייתית שהייתה
קיימת, ובאה לקיצה. כל הארועים באים על רקע מציאות כלשהי שהינה חסרה או

⁵ הדבר מבוסס ע"פ הפסוקים שבסוף פרשת 'מטות', אשר בעקבות תלונת בני-מנשה, נאסרה 'העברת
נחלה' משבט לשבט. היינו שבת בעלת נחלה בארץ נאסרה להתחתן עם בן שבט אחר. חכמים דרשו
את הפסוקים, כך שאיסור זה נוהג רק לדור הכניסה לארץ, ובטל לאחר מכן.
⁶ אנשי דור המדבר. יום זה מבטא את סופו של חטא המרגלים. וראה בפרק העוסק בתשעה באב,
הרחבה בעניין זה.

פגומה, ומהוים את הסיום והפתרון שלה.⁷ שלא כבימים טובים אחרים, אין מדובר כאן בהופעה מחודשת של מעלה רוחנית או אפילו מציאות חומרית המתגלה בעולם. נס לא קרה לנו ביום זה, ולמעשה קשה להצביע על אירוע משמח (בדרך כלל שמחה קשורה לחידוש כלשהו), 'סך הכל' חזרנו למצב הנורמלי. ייחודו של יום הוא בעצם ההתקרבות המתרחשת לאחר ריחוק, החזרה המחודשת למצב התקין. אין משהו חדש שצריך לבנות, הכל כבר קיים, צריך רק לחזור למה שהיה.

המשותף לט"ו באב וליום-כיפור

בנקודה זו נפגשים ט"ו באב ויום-כיפור. גם יום כיפור הוא יום של התקרבות ותיקון, יום סליחה וכפרה. משמעות הדבר גם כ'גורם', כלומר לאחר שנשלח לכל עדת ישראל, היא יכולה יותר להתקרב לקב"ה. אולם, יותר כתוצאה וביטוי לכך שזהו יום מיוחד, יום שבו נשלח לעמ"י על חטא העגל ובו הקב"ה שב לתת להם את תורתו ולהנחותם בדרך. יום כיפור הוא דוגמא מובהקת לכך שאופיו של היום איננו רק זכרון היסטורי לכפרה שהייתה, אלא מהות השבה המופיעה בכל שנה ושנה, בהתחברותם המחודשת של הקב"ה עם ישראל. בדומה ליו"כ בו שבים ישראל מחטאותם אל אביהם שבשמים, גם ט"ו באב הוא שיבה למצב המתוקן, על רקע ריחוק שהיה קיים.⁸ בט"ו באב חלה התקרבות מחודשת⁹ והחזרת המצב לקדמותו התקינה.¹⁰

⁷ מעניין שגם הטעמים הנוספים (שנעסוק בהם בהמשך) עוסקים ב'סיום' של דבר מסוים. אמנם מדובר בדבר חיובי שמסתיים - הבאת עצים למערכה ו'לחה של חמה' - אך בכל זאת נשאר המוטיב ה'מסיים'.

⁸ על אפיון זה של ט"ו באב ויום כיפור כימים של התקרבות, עמד התורת-אמת בדרשתו לט"ו באב – "כי עיקר השמחה ביום הכיפורים הוא על שנתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל... וכשנתרצה להם הקב"ה בנתינת הלוחות שניים, הופיע בלבבם התחדשות הדביקות אל הקדושה כמקדם. וזה עיקר השמחה והיום טוב. ולזה רמזו ז"ל בטעמים על ט"ו באב גם כן ענין הזה, שמה שהיה נראה מקודם לריחוק גדול, כשנתקרבו אח"כ ראו כי לא נתרחקו מעולם...". כנראה שלדברים דומים רומז בקצרה גם מי השילוח (ליקוטים על מסכת תענית).

⁹ אמנם, ניתן היה לטעון כלפי חגים רבים, שהם מהוים תיקון וחידוש קשר. בכל זאת, נראה בבירור שקיים כאן מאפיין ייחודי שמדגיש את תיקון המציאות הפגומה לא כתוצאה נלווית של הבניין

אמנם, שלא כמו ביו"כ, ההתקרבות באה לידי ביטוי בתחומים שונים, ולא 'רק' ביחסי ישראל והקב"ה. הבדל נוסף - לכאורה הארועים של ט"ו באב באים לסיומם בלי סיבה מיוחדת - הם לא באים על ידי תשובה או מעשים מסוימים, הם פשוט מתרחשים.

כעת נשאר להבין כיצד קשורה מהותם של הימים כימים של התקרבות, לאופן חגיגתם, במחולות בכרמים.

הקשר בין אופי היום לחגיגת המחולות

מהו מקור מנהג המחולות בט"ו באב¹¹? כפי שראינו, אחת הסיבות לחג היא בכך שיהיה שבת בנימין לבוא בקהל. כמובן שקיים קשר בין השבת שבת בנימין לקהל ישראל ובין המחולות בכרמים - שהרי כך הותר בנימין לבוא בקהל, בעזרת בנות שילה שחלו בכרמים¹². כך אנו מגלים שכמו כל מועד, יש ביום ט"ו באב, וביחוד באופן חגיגתו, זכר לארוע משמעותי של עם ישראל.

הזכר לא היה רק למחולות עצמם, אלא שהוא גם שימר את התכלית שהייתה להם. כשם שאצל בני בנימין הדבר הוביל לנשואין, כך גם בט"ו באב המחולות הובילו

החיובי, אלא כעניין בעל משמעות לעצמו. עניין שמלמד על עצמת הקשר, שמצליח להתגבר גם על הקשיים והנפילות.

¹⁰ כמובן, שתמיד חזרה מחודשת מביאה למקום יותר משמעותי. כך ביום הכפורים, שמתחדשים בו הלוחות השניים, שהם ודאי יותר מנתינה מחודשת של הלוחות הקודמים. כך גם בט"ו באב, נראה להלן את המקום החדש שהוא מביא אליו.

¹¹ התחלנו את דברינו מהסבר המחולות דווקא בט"ו באב. אמנם פשטות המשנה שהמחולות נהגו גם ביו"כ (וכך מפורש בתרגום לאיכה א' ד), אך בכל זאת מסתבר שהמחולות בכרמים היו בעיקר בט"ו באב. שהרי כפי שנראה להלן, המקור למחולות הוא במעשה 'פילגש בגבעה' שקשור לט"ו באב (ראה למשל בפירוש תפארת ישראל על המשנה, שמסביר שכלל לא יצאו למחולות ביו"כ). אשר על כן, בהמשך הדברים נעסוק ביחוד במחולות שבט"ו באב.

¹² ראה את תיאור האירוע בסוף ספר שופטים (כ"א, יג-כה). קשה להתעלם מהקשר הברור בין תיאורי משנתנו לתיאור שמופיע שם (פס' כ"א) – "וַיִּזְכְּרוּ אֶת הַיְּהוָה אֲשֶׁר יָצְאוּ מִן הַבְּחָרִים לְחֹל בְּמַחֲלוֹת וַיִּצְאָתָם מִן הַכְּרָמִים וַחֲטָפְתָם לָכֶם אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ מִבְּנוֹת שִׁילֹה וְהִלַּכְתָּם אַרְץ בְּנִימִן :

למציאת זיווגים בין איש לאשה, כפי שמתארת המשנה (שם) את קריאתן של אותן 'חולות בכרמים' -

יבנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות? בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה, 'שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל'. ואומר 'תנו לה מפרי ידיה ויהללו בשערים מעשיה'.

וכפי שמוסיפה הברייתא (תענית לא ע"א) - 'תנא: מי שאין לו אשה נפנה לשם'. היוצא מזה, שההתקרבות שבה מתאפיין היום לא נשארה רק בגדר לימוד רעיוני או זכרון הסטורי גרידא, אלא הורגשה ומומשה כל שנה ושנה, בהתקשרויות שהולידו המחולות.

אולם כפי שראינו, מהותו של היום כיום של התקרבות לא הייתה רק בתחום האישי-פרטי, כי אם באה לידי ביטוי בתחומים נוספים. כך למשל, בארוע של בני בנימין, ההתקרבות אינה רק בין איש לאשה, אלא גם בין כל השבטים כולם, שע"י כך מנעו את גדיעתו של שבט אחד מישראל. ביטוי נוסף לריבוי האהבה והאחדות בין שבטי י-ה ביום זה, נמצא בטעם הנוסף המובא לעיל לט"ו באב, שביום זה הותרו השבטים כולם לבוא זה בזה¹³. מעל הכל, היתה ביום זה התקרבות בין ישראל והקב"ה וגילוי אהבתו להם - ששב אפו מהם וחזר לדבר אליהם. מעלה זו של הקרבה ניכרת בדברי האומר שבט"ו באב 'כלו מתי מדבר'. בתיאור הארוע מודגש (כפי שמובא לעיל) שהבעיה היתה בכך ש'לא היה דבור עם משה'. עיקר השמחה הוא לא בהפסקת מותם של אנשי דור המדבר, אלא בהשלכה של הדבר – בחזרת הדבור למשה. כלומר, עיקר המשמעות של סיום העונש הוא חידוש הקשר עם הקב"ה.

¹³ מקור נוסף הקשור לעניין האחדות נמצא בביאור טעמו של ט"ו באב במגילת תענית (פרק ה'), שם מובא שביום זה היה מנדב עצים למזבח כל מי שייחוסו ומעמדו היה בעייתי – "בחמשה עשר בו בני זתוא בן יהודה, ועמהם בני הכהנים ולויים וגרים ונתינים וממזרים ועבדים משוחררים, וכל מי שטעה בשבטו...". ביום זה, היו זוכים כולם לתרום את תרומתם למקדש, ולא היה מי שנשאר בחוץ. ועוד - כבר המשנה הנ"ל והברייתא שבגמרא (לא ע"א) מזכירות – 'וכל ישראל שואלין זה מזה, כדי שלא יתבייש את מי שאין לו'.

גם קרבה זאת, של הקב"ה וישראל, הייתה נחגגת במחולות בכרמים. הכיצד?¹⁴ בפרק ל"א בירמיה, בנבואת נחמה לעם ישראל על גאולתו, מופיעים ביטויים רבים הקושרים את הנבואה לסיפור הצלת שבט בנימין בימי פלגש בגבעה – 'עוד אֶבְנֶנָּה וְנִבְנִית בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל עוֹד תַּעֲדִי תַּפִּיךָ וְיָצֵאת בְּמַחֹל מְשֻׁחָקִים : עוֹד תִּטָּעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֶרֶן נָטְעוּ נָטְעִים וְחָלְלוּ:', ובהמשך – 'אֲזִי תִשְׁמַח בְּתוֹלָה בְּמַחֹל...'. המחולות, הכרמים, הרי-שמרון, בתולות ישראל. כל אלו רומזים לסיפור בני בנימין בגבעה.

אך הנבואה עצמה, היא נבואת נחמה לתקופה אחרת (ואכמ"ל). מודגשת בה אהבת עולם שאוהב הקב"ה את עמו. אהבה שמביאה לגאולתו אותם ולדאגתו להם, כשם שדאג בעבר לכך שלא ייכחד שבט מבניו. **המחולות בכרמים הופכים בנבואה זאת סמל לדורות להשבת עם ישראל לארץ ישראל ולאביהם שבשמים.** השמחה שבכרמים מקבלת משמעות מיוחדת, אהבת הקב"ה לישראל, וחידוש הקשר ביניהם.

מכל זה נמצינו למדים על עניינו של ט"ו באב – ההתקרבות וביחוד **האהבה** שבו. מי שמתניח ליום כיום אהבה, לא טועה לגמרי, אלא שאין הוא מבין את האהבה האמיתית שביום זה¹⁵. אהבה זו מתחילה כמובן מאהבת ה' את עולמו ואת עמו, היא מתבטאת גם באהבה ובאחדות שבין שבטי ישראל, והיא מגיעה עד לאהבה והקשר שנוצרים בין איש ואשה בימים טובים אלו של ישראל¹⁶.

¹⁴ דברים אלו מבוססים כולם על דברים ששמעתי מהרב מִדֵּן בנושא זה.

¹⁵ גם האהבות יסירו מעליהן את הצורה השפלה שלהן, את התכונה של חלישות, של מיעוט מוסר, של חסרון דעת וחשבון, אז תופיע אהבת ה' במילואה, בטהרה, בנגהה, המחייבה באחדותה את כל האהבות הטובות הפרטיות, מוסיפה להן גבורה חן ויופי צדק ומשפט ומשרים (אגרות הראי"ה, אגרת מ"ד).

¹⁶ 'יהיו לו [לר' עקיבא] האהבה הטהורה הטבעית, והאהבה הלאומית הנאורה, והאהבה הא-לקית הקדושה ומלאה הוד, ערוכות במערכה, כמגדל דוד בנוי לתלפיות (הראי"ה, הקדמה לשיר-השירים, עולת ראייה ב', עמוד ד').

סְכוּת - ט"ו באב כחג הבציר

ט"ו באב – שיאה של תקופת הבשלת הפירות

חג סְכוּת מציין את סוף העונה החקלאית. תקופה זו של איסוף הפירות והיבול לבית, מתחילה בשבועות, שבו מבשילה החיטה. לכן, את ביכורי החטים לבית המקדש, מביאים בשבועות. מכאן ועד סְכוּת, מבשיל כל פרי ופרי בזמנו - עד לסיומה של התקופה, בסְכוּת - חג האסיף, שבו אוספים את כל היבולים השונים לבית. מסיבה זו, את מצות הבאת הביכורים היו מקיימים לאורך כל התקופה משבועות ועד סְכוּת – כמו ששנינו בכורים (א,ו) "מעצרת עד החג מביא וקורא"¹⁷. **בדיוק(!)** באמצע תקופה זו¹⁸ ובשיאה, נמצא ט"ו באב. חג זה הוא לב האיסוף של היבולים השונים. אם בשבועות שמחים על ראשיתה של התקופה, ובסְכוּת שמחים על סיומה, אזי בט"ו באב שמחים על שיאה של תקופה זו, על כל השפע שבה.

ט"ו באב – עונת הבציר

מבחינת החקלאות בארץ ישראל, ט"ו באב חל בתקופת הבציר. על כן, מסתבר לומר, שאותה שמחה דלעיל נקשרת ביחוד לפרי מסויים - הגפן. הגפן, והיין היוצא ממנו, הם מרכיב מרכזי בברכת-הארץ – (דברים ז,יג) "דְּגַנְךָ וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהָרְךָ" - השני בחשיבותו אחרי הדגן. הקשר לגפן, מוסיף לנו הסבר לתיאור החגיגות דווקא בכרמים, במקום הבציר.

מן הסתם היתה שמחה גדולה בזמן זה, כשם שהיתה שמחה טבעית בזמן פסח, שבועות וסְכוּת על היבולים הטובים. קישורם של החגים למועדים חקלאיים, מלמד אותנו שצריך להעלות את השמחה הקיימת ממילא. החגים הם הזדמנות להכיר את מקור השפע שזוכים לו, לשמוח בו ובמה שנתן הוא לנו. גם בזמני הלקיטה השונים,

¹⁷ אמנם, גם לאחר סְכוּת עדיין מוסקים זיתים, באזור חנוכה, אך זה כבר לאחר עיקרה של התקופה, ורק כספיח לאיסופים השונים, ולכן ניתן להביא בכורים עד אז, אולם 'מביא ואינו קורא'.

¹⁸ שבין 'עצרת' ובין 'שמיני עצרת', שהוא סיומו של חג הסְכוּת. בין אם הוא חלק בלתי-נפרד מסְכוּת, ובין אם יש לו מאפיינים יחודיים, ההופכים אותו לרגל בפני עצמו, שעדיין שקשור לסוכות.

שאינם מצוינים בתורה, צריך האדם מישראל להכיר בנותן השפע ובתכליתו, ואת שמחתו הפורצת, ידע לרומם¹⁹.

אשר על כן, מסתבר שבתקופה זו של הבציר, שמחו בענבים וביין, והיה נהוג חג טבעי שכזה. כנראה שחג זה הוא המתואר בסיפור חזרתם של בני שבט בנימין, 'הנה חג ה' בשלו מימים ימימה' - חג של מחולות בכרמים, שמפרגם נהנים באותו זמן. מתיאור החג בפסוק ניתן ללמוד שהיה זה חג שנהגו בו מזה זמן רב – אין תחילתו במעשה בני בנימין, אלא שאותה שמחה 'הולבשה' על יום החג שהיה קיים כבר. כמו כן, רואים שהחג נהג משנה לשנה²⁰, מה שמלמד על היותו קשור לעונות החקלאיות (הקשורות למחזור החמה).

והחשוב מכל - לא היה זה חג 'חילוני', היה זה 'חג ה''. חלק ממשמעותו של 'חג-ה' זה היתה בעצם השמחה על היין ומהיין; חלק ממנו ראינו לעיל לגבי האהבה והרעות שמבטא ט"ו באב²¹ ונוסיף ונראה משמעויות נוספות בהמשך.

חנוכה - ט"ו באב כיום המואר בשנה

אחד ממאפייני החשובים של 'חנוכה' הוא בהיותו חל תמיד בזמן החשוך ביותר בשנה²² - גם סמוך ליום הקצר ביותר בשנה, בו השמש זורחת לזמן מועט יחסית, וגם לקראת סוף החדש, בו הלבנה הולכת ומתמעטת. לכן בא' בטבת יש הכי מעט אור - גם היום קצר וגם בלילה אין אור.

¹⁹ חנוכה הוא דוגמא לחג שכולל בתוכו גם את השמחה על מסיק הזיתים, גם אם אין חג מהתורה על כך.

²⁰ כך מתפרש הביטוי 'מימים ימימה'. ראה שופטים (יא,מ). וכן שמות (יג,י) ובפירוש אבן-עזרא שם. ²¹ כנראה שהקשר בין הדברים איננו מקרי; כשם שבפסח אנו מוצאים קשר מהותי בין השמחה על ראשית הקציר ובין ראשית גאולתם של ישראל - ראשית הופעת ישראל כעם בהיסטוריה, באה יחד עם ראשית הופעת היבולים הטובים (וביחוד הדגן). כך גם בט"ו באב, השמחה שמיוחד בה היין (ראה תהלים ק"ד טו - 'יִיֵּן יִשְׁמַח לִבִּי אֶנְשִׁי', וכן שופטים ט' יג - 'הִתְדַלְתִּי אֶת תִּירוֹשֵׁי הַמִּשְׁפָּחָה לְקִים וְאֶנְשִׁים...'), מביאה לריבוי האהבה ויש בה כדי לחבר בין אנשים.

²² לגבי אפיון 'אסטרונומי' זה של החג ומשמעויותיו, ראה מאמרו של הרב יואל בן-נון, מגדים י"ב. וביחוד בהסברו למדרש בע"ז ח. המראה שגם חז"ל מציינים את נושא ה'אור' כאחד מיסודותיו הרוחניים של חנוכה.

ט"ו באב הוא בדיוק ההפך – הוא חל באמצע חדש, בו הלבנה במילואה, והוא גם חל סמוך ליום בשנה בו השמש מגיעה לשיא עצמתה²³. עניין זה מוזכר כבר בברייתא (בניגוד לשאר הטעמים, שנתנו ע"י האמוראים) (תענית לא ע"א) – 'מחמשה עשר באב ואילך, תשש כחה של חמה'.

מה משמעות עניין זה?

ברבד הפשוט, נראה שיש כאן עוד 'סיבה למסיבה', עוד דבר שיש לשמוח בו – אם החשיכה שאופפת את העולם באזור חנוכה מדכאת את האדם, עד כדי כך שהוא מדליק נרות משלו כדי להאיר לו, אזי האור והחום שממלא את העולם, יש בו כדי לשמח את האדם ולמלאו כחות.

ברבד היותר עמוק; כשם שתקופת החשך בחנוכה מבטאת גם החשכה רוחנית²⁴, כך זה לעומת זה, צריכה להיות בט"ו באב שיאה של ההארה הא-לקית לעולם, שאת השלכותיה נראה בהמשך.

²³ יש לציין שמועד שיא האור שהפכי ביותר לא' טבת, היום ה'מואר' ביותר שנה (בממוצע השנים), הוא ט"ו בתמוז ('תקופת תמוז' לעומת 'תקופת טבת'). אך בכל זאת, לא מצאנו חגיגה מיוחדת לאותו יום. להפך, באזור זה אנו מוצאים את תענית י"ז בתמוז. ייתכן שיש לחלק בין עצמת השמש (=כחה של חמה', וכידוע שישלהי קייטא קשים מקייטא') לבין ארך היום.

במבט יותר עמוק נראה לומר, שאכן אמור היה י"ז בתמוז להיות קחג גדול: לולא חטאו ישראל בעגל, הייתה אמורה להיות בו נתינת התורה והשראת השכינה (וראה מדרש מפורש בזה בילקוט שמעוני רמז תשפ"ב). אך כנראה שאי אפשר לעמוד בחמו של יום זה, וצריך תחליף שמתאים לעולם הזה. התחליף הוא בט"ו באב, שגם הוא מתאפיין בכך שממנו ואילך הלילות מתארכים והולכים ותשש בו כוחה של חמה, אך זה כבר מצד הסתכלותם של בני-אדם, בכלי-הקיבול שלהם, שרק אז רואים שהיה כבר שיא האור (כמו בחצות היום, שניתן להתפלל מנחה רק משעה שישית ומחצה). ולכן, לענייננו, ההתייחסות היא לט"ו באב כמסמל את שיא ההארה.

²⁴ יון – שהחשיכו עיניהם של ישראל'. טימוי המקדש שנעשה ביום זה. התקופה של חנוכה היא תקופה של חצי-גלות של עמ"י. החשיכה היא גם במצבו הרוחני של עמ"י.

ט"ו בשבט - ט"ו באב כחג קרבן העצים

העץ - בין ט"ו בשבט לט"ו באב

מהעבר השני של לוח השנה, בהקבלה ובשיקוף לט"ו באב, אנו מוצאים את ט"ו בשבט. 'ראש השנה לאילן' מהווה 'תמונת-ראי' למועד שנמצא חצי שנה ממנו - האחד נמצא בשיא הקיץ והשני טמון עמוק בחורף.²⁵

ראינו לעיל, כיצד ט"ו באב מהווה את שיאה של התקופה בה העצים נושאים פירותיהם. תחילת הדרך נמצאת חצי שנה לאחר, בט"ו בשבט, בו מתחילים פירות השנה החדשה את היווצרותם, ובו נמצא את חנטת הפירות (ואת הפריחה המקדימה אותה).

נדייק ונאמר; ט"ו בשבט איננו ראש השנה לפירות²⁶, אלא 'ראש השנה לאילן'. הפירות עדיין לא מופיעים, אך העץ כבר נמצא בשיא כוחו - כבר 'כלו רוב גשמי שנה', שרף מתחיל לעלות באילנות²⁷, ופוטנציאל נשיאת הפירות כבר עומד לצאת אל הפעל. מכאן ואילך, יממש העץ את החיות שבו, הפירות יתחילו את חנטתם וימשיכו ויתפתחו, עד שיבשילו לגמרי. סוף התהליך מבחינת העץ, והשלב בו כבר לא יוותרו בו כחות חיות והצמחה²⁸, נמצא בט"ו באב.

ניתן לסכם את התהליך שעובר העץ בתקופה שבין שני הימים הללו, שכל ה'בכח' שהוטען בעץ עד לט"ו בשבט, יוצא אל הפעל בט"ו באב, בו מממש העץ את כל

²⁵ גם לגבי פסח וסוכות, בפרט, וניסן ותשרי בכלל - קיים יחס 'ניגודי' בין זמנים שעומדים במרחק חצי שנה זה מזה, כשהאחד פותח את הקיץ והשני את החורף. על משמעויות הדבר לגבי ניסן ותשרי, ובאופן כללי על ההבדלים שבין הקיץ לחורף, ראה בהרחבה במאמרו של הרב אוריאל עיטם, 'ניסן ותשרי', מישרים א'.

²⁶ המועד האמיתי בו חל 'ראש השנה לפירות' הוא שבועות - 'בעצרת על פירות האילן' (משנה ראש-השנה א, ב).

²⁷ רש"י על הגמרא בראש-השנה יד ע"א (ד"ה 'הואיל ויצאו רב גשמי שנה') בהסבירה את הסיבה לקביעת ראש-השנה כ'ראש השנה לאילן'.

²⁸ יש לדייק בנקודה זו, שהרי מבחינת הפירות, זוהי התקופה של שיא הופעתם. כמשל ממודל פיסיקלי, ניתן לדמות את העניין לתנועה של קפיץ או מטוטלת, שכאשר הפוטנציאל, הכח, הוא הגבוה ביותר, הקפיץ כלל לא בתנועה, ודווקא כאשר הוא מכלה את הכח הפוטנציאלי שבו, הוא נמצא בשיא מהירותו. מכאן ואילך, תלך המהירות ותרד, אך התנועה תימשך עד לעצירתה.

הפוטנציאל הגנוז בו. משמעותם הסמלית של הדברים - ט"ו בשבט הוא החלום²⁹, ט"ו באב - התגשמותו.

קרבן העצים ומקומו בט"ו באב

לא רק משמעות סמלית יש למצב הסופי אליו הגיע העץ, גם השלכות מאוד מעשיות היו לדבר, כפי שניתן לראות בטעם נוסף המופיע בגמרא (תענית לא ע"א) לקביעת היום כיום-טוב:

'רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: יום שפסקו מלכרות עצים למערכה. דתניא, רבי אליעזר הגדול אומר: מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה, ולא היו כורתין עצים למערכה...'

תוספת ביאור לדברים נמצאים בירושלמי (תעניות ד,ז) –

'רבי יעקב בר אחא בשם רבי יסא: שבו זמן קיצה יפה לעצים. שכל עצים שהן נקצצין בו אינן עושין מאכולות. כהיא דתנינן תמן: כל עץ שנמצא בו תולעת פסול מעל גבי המזבח'.

ניתן לראות כאן אישוש לאמור לעיל, שבט"ו באב מסתיימת חיותו של העץ. כמו כל דבר 'מתי', גם העץ יתחיל להתלע כשתכלה חיותו, ועץ שהתלע, אסור להשתמש בו למזבח. לכן רק בתקופה שעד לט"ו באב, תקופה שהעץ 'פועל' בעולם, היה ראוי להביאו למזבח. יום ט"ו באב היה ליום שסמל את סוף התקופה, ובזה הייתה חגיגותו - היום האחרון והמרכזי בהבאת העצים למקדש.

²⁹ ראה לעיל הערה 21, על הקשר בין המצב החקלאי-טבעי בעולם, לבין משמעותו של היום. יש המתארים את השמחה בט"ו בשבט, פורים (ט"ו באדר) ופסח (ט"ו בניסן), ששלושתם הם שמחה על הגאולה, אך השאלה היא ממה מביינים בה, כאשר ברבד הטבעי רואים את פסח, ברבד היותר עמוק (וביחוד בחסידות) רואים את הגאולה מתחילה כבר בפורים ולכן שמחים בו. וברבד הכי פנימי (משמעותו של ט"ו בשבט אצל המקובלים), הם אלו שרואים את ההתנוצצות של הפריחה כבר בט"ו בשבט, כשיש רק שרף באילנות.

בתקופה פוריה זו, בה הכל יוצא אל הפועל, הופכים גם העצים, שבדרך-כלל משמשים כאמצעי, להיות בעצמם כמו פירות³⁰, וגם להם יש תכלית עצמית, כשנעשה בהם שימוש לעבודת המקדש.

מאפיין זה של ט"ו באב, בקישורו לעניין העצים, עשוי להראות שולי, ביחוד לאור היותו הטעם האחרון מבין דעות האמוראים המובאות בגמרא³¹. אך למעשה, **ייתכן וזהו המאפיין הבסיסי ביותר של היום**. ומספר תימוכין לדבר:

ראשית, בתיאורי יום ט"ו באב במקורות חיצוניים³², הוא מתואר כיום שמחה על חגיגות הבאת העצים, כלומר לפחות חזותו החיצונית והמוכרת לכל של החג, הייתה קשורה להבאת העצים.

שנית, מגילת-תענית קושרת את השמחה שבט"ו באב אך ורק לעניין העצים, ובטעם זה בלבד היא תולה בו את איסור ההספד באותו יום. המגילה היא מהמקורות החזליים הקדומים ביותר³³, ומתיאורו של ט"ו באב בה (פרק ה'), ניתן ללמוד על יסודותיו של היום -

'בחמשת עשר באב זמן אעי כהניא ודילא למספד.

מפני שכשעלתה גולה בראשונה התקינו להם את יום תשעה באב שיהו מביאין בו קרבן עצים אמרו חכמים כשיעלו למחר הגליות הן אף הן צריכין התקינו להם את יום חמשה עשר באב שיהו מביאין בו קרבן עצים...'

כלומר, שמחת היום היא בראש ובראשונה על היותו היום שנתקן לקרבן עצים³⁴.

³⁰ אולי יש כאן בחינה של 'טעם העץ כטעם הפרי'.

³¹ אמנם בירושלמי, טעם זה הוא הראשון המובא לקביעת היום כיום טוב, וניתן לראות בזה את ראיית חשיבות טעם זה בעיני הירושלמי. נראה שלא מקרי הדבר, שעניין זה, הקשור לעבודת המקדש, מקבל מעמד שונה בשני התלמודים.

³² ראה יוספוס פלביוס, מלחמות-היהודים, ב', י"ז, ו'.

³³ היא קודמת בזמנה למשנה. לא נכנסנו כאן להבדל בין המגילה עצמה, לבין ה'גמרא'(=הסכוליון), כיון ששניהם מסבירים את היום ואת הקשרו לעצים. על המגילה בכלל, ועל מקומו של ט"ו באב בה, ראה ורד נעם, מגילת תענית, 279-281.

³⁴ מהו אותו קרבן עצים? מדובר בנדבת עצים למקדש שהתייסדה בימי נחמיה. השם 'קרבן' ניתן, או בגלל שיחד עם העצים היו מביאים קרבנות נדבה, או בגלל שהבאת העצים הייתה לשם הקרבת

שלישית, פשט המשנה הוא שעל כך הייתה השמחה; על קרבן העצים. ננסה להוכיח את הדבר -

הבאנו לעיל את התשובות השונות המובאות בגמרא להסבר השמחה בט"ו באב, אך מהי התייחסות המשנה לשאלה? הייתכן שרק ציינה את היום מבלי שנדע על שום מה 'לא היו ימים טובים כמותו'?

על פי בחינת הקשרה הכולל של המשנה, כנראה שהתשובה שלילית. פרק ד' במסכת תענית, אותו מסיימת משנתנו, פותח בעניין אנשי המעמדות. בהקשר לכך, מובאים זמנים שונים שנהגו באנשי המעמד דינים מיוחדים³⁵. אחד מזמנים אלו הוא יום בו מביאים 'קרבן עצים'. כאן מציינת המשנה תשעה ימים בשנה (חמשה מהם בחדש אב!) בהם היה מובא קרבן העצים. הימים השונים היו מיוחדים למשפחות פרטיות שהביאו ביום זה עצים, אך יום ט"ו באב היה יום כללי ובו היו שותפים רבים להבאת העצים, וכפי שראינו במגילת תענית, דווקא יום זה הוא שנוזכר כיום השמחה על קרבן העצים.

אם כך, כשמזכירה המשנה האחרונה את יום חמשה עשר באב, כוונתה לאותו יום שהוזכר מספר משניות לפני כן לגבי קרבן העצים. לפי זה, השמחה הגדולה באותו יום הייתה על הארוע החגיגי של העלאת העצים לירושלים ולמקדש³⁶.

פורים - ט"ו באב כחג היין

ציננו לעיל את שייכותם של הגפן והיין לט"ו באב³⁷. מצוות שתיית יין קיימת כמובן ביחוד בפורים.

קרבן. אך נראה שמקור השם הוא ב'קרבן העצים' שבנחמיה י', לה, כלומר קירובם והבאתם של העצים למקדש. וראה אצל ח' אלבק, בהרחבותיו למשנה תענית ד,ה.
³⁵ ראה תענית ד, ב-ה.

³⁶ ועל פי דרכנו נאמר, שהגמרא שמביאה הסברים שונים ונוספים, נותנת עמק נוסף לחג, ומסבירה מדוע יש משמעות לציין אותו, גם כאשר הבית חרב.

אולי הדבר מוביל לקשר נוסף בין יו"כ לט"ו באב, ששניהם תלויים לגמרי בעבודת המקדש. כך ניתן גם להסביר את הלשון השלילית של 'לא היו ימים' - לפיכך פירושה שימים אלו היו בעבר, בזמן שביהמ"ק היה קיים, והם חדלים מלהתקיים (בצורתם הישנה) לאחר חורבנו - אין לאן להביא עצים, ואין היכן לעשות את עבודות יום הכפורים.

גם לגבי ריבוי האהבה בין היהודים, קָיִים דמיון בין חגים אלו. לא רק בט"ו באב מתחברים ישראל זה לזה, גם פורים כולל בתוכו, מעבר למשתה ושמחה, את משלוח המנות והמתנות לאביונים.

כדי לעמוד על המשמעות הייחודית של הגפן בט"ו באב, יש לשים לב להבדל יסודי שבין שני המעדים - בפורים, הדגש הוא על **ההשתכרות** מהיין (מיחייב אינש לבסומי בפוריא'). בט"ו באב השמחה היא **בפרי** עצמו, בכך שהבשיל ויצא לעולם, בכך שהוא נמצא וקיים.

ננסה להבין את ההבדל לאור ההשנאה המפורסמת בין פורים ליום כיפור – 'כיפורים - כְּפֹרִים'. נראה שמשמעות מרכזית להשנאה היא שכשם שביוכ"פ מושגת התקדמות רוחנית ע"י התעניות והתפילות, כך ניתן להשיגה בפורים באמצעות השמחה וההשתכרות.

ביוכ"פ מדמים ישראל למלאכים, ובכך מתנתקים מהגוף וכבליו, ואילו בפורים מגיעים לכך דוקא דרך הגוף הישראלי שהוא כולו קודש, שגם ישראל שחטא ישראל הוא ודבוק בשרשו לקב"ה³⁸.

המשותף לשתי ה'דרכים' הללו, ששתיהן מגיעות בדרך של התנתקות מהמציאות הרגילה. בשני הימים אנו מתנהגים שלא כטבענו הרגיל - אם לכיוון ה'קדש', בהדמותנו למלאכים ביוכ"פ (באמצעות פרישתנו מהעולם הזה). ואם לכיוון ההשתכרות בפורים, שאע"פ שמעלה וחושפת דרגה גבוהה של 'שרש הקדושה' עכ"פ אין היא מציאותנו הטבעית.

לעומתן, הדרך בט"ו באב היא דרך העולם והשפע שבו, דרך המציאות והגילוי הא-לקי שבה. דרך זו, שטבעית לאדם ולא מתנגשת וסותרת את עולמו, היא הדרך הראויה לגילוי המלא ביותר של הקב"ה באדם ובמציאות³⁹.

³⁷ ייתכן וגם בדעה התולה את ברכת 'הטוב והמטיב' בט"ו באב (האם הדמיון הפונטי מקרי?), יש רמז לשייכות זאת. כבר התוספות (תענית לא ע"א, ד"ה 'תיקנו') עומדים על כך שהברכה ניתקנה על היין, יותר מעל דברים אחרים. הם תולים זאת בקשר להרוגי ביתר, 'שהיו כמו גדר בכרם ולא נסרחו'. אך ייתכן, שהקשר נובע מכך שהיין עצמו תופס מקום משמעותי בט"ו באב. על משמעותו הסמלית של היין, ראה פרי צדיק לט"ו באב, אות ה'.

³⁸ ראה מהר"ל, 'אור-חדש' עמ' מ"ט. הרב קוק, עולת-ראיה, א', עמ' תל"ט. הרחבות נוספות בנושא זה ניתן למצוא בספר 'קבעוני לדורות' (אסופת מאמרים לחדש אדר לע"נ דקלה אלואי ז"ל, הוצאת ישיבת 'הר ברכה').

פסח - ט"ו באב כחג הגאולה

המאפיין המרכזי בפסח הוא הגאולה. בני ישראל יוצאים ממצרים ומתחילים את דרכם קָעם על במת ההיסטוריה. הקב"ה הוא הגואל את ישראל, כשהם עָרום ועריה, באותה אתערותא דלעילא, שמוציאה את ישראל מתוך גילולי מצרים. ידועה המימרא ש'בניסן נגאלו ובניסן עתידים להיגאל', אך מסתבר שהדבר נכון גם לגבי חודש אב!

מופיע במדרש (ילקוט שמעוני, ירמיהו רמז רנט) –

על מנת שיבא אריה במזל אריה ויבנה אריאל –
יבא אריה - זה הקב"ה דכתיב ביה 'אַרְיֵה שָׁאֵג מִי לֹא יִרְאֵה'. במזל אריה –
'וְהִפְכֹּתִי אֶבְלָם לְשָׁשׂוֹן'.
ויבנה אריאל – 'בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם ה' נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יִכְנִס'.

מסתבר לומר, שהאמירה שיגאלו בחודש אב ('מזל אריה'), מכוונת כלפי מרכזו ושיאו של החודש, דהיינו חמשה עשר בו - גם כי רב החגים ממוקמים בתאריך זה בחודש, וגם כי כפי שכבר הראנו וכפי שנראה; מדובר ביום בעל משמעות מיוחדת. אפשר לומר ש'ב(ט') אב נחרבו, וב(ט"ו) אב עתידים להיבנות'. ייתכן אפילו שיש מעלה יתירה בגאולה זאת שבחודש אב, כצומחת מתוך הסיבוכים והנפילות שבעוה"ז. גם משום ש'יתרון האור הבא מן החושך', הבניין שבולט ביחוד על רקע החורבן, וגם בכך שגאולה זו משתפת גם את התעוררותם מלמטה של ישראל, שהיא שתביא את הגאולה.

לא רק ששני החגים הם חגי גאולה, קיים קשר בין שתי הגאולות - מטרתה של הגאולה הלאומית שבפסח היא להביא למתן תורה ולהשכנת השכינה – 'מִכּוֹן לְשִׁבְתָּךְ פְּעֻלָּתָהּ ה'', ומטרה זו מושגת, כפי שעוד נראה, בט"ו באב³⁹.

³⁹ להבהרת הדבר, נעשה הבחנה נוספת, בין ט"ו באב לסכות. גם סכות, זוכה למשמעות של 'הורדת' התכנים הגבוהים של יום כיפור, והכנסתם למושגי עוה"ז. אך עדיין קיים הבדל בין השנים – בסכות הדרך היא ע"י מצוות שונות שקושרות את האדם למציאות ולחמר, ואילו בט"ו באב הדרך היא אף בלי מצוות מסויימות ('לעתיד לבוא מצוות בטלות').

⁴⁰ הרב אוריאל עייטס במאמרו הנ"ל (עמ' 239, הערה 30), מתאר, מבחינת עם ישראל, את פסח כ'לידה' ואת הבגרות (גיל עשרים) כמגיעה בתשרי. את בר המצוה, הוא מוצא בשבועות. אם נלך 'צמודים' למספרים, אזי את הבר-מצוה (שלש עשרה) נמצא למרבה ההפתעה בתאריך קרוב מאד

שבועות - ט"ו באב כחג הוספת התורה

מקומה של התורה ולימודה בט"ו באב

ביום הזה, חג עצרת, השכין הקב"ה שכינתו על הר סיני ונתן לעמו ישראל את התורה. מדובר במעמד שמחוץ לגדרי המציאות - המקום והזמן⁴¹. החג, חג וסובב סביב התורה ונתינתה.

חג נוסף אשר אנו מכירים כקשור לתורה, הוא שמיני עצרת. כפי שצינו לעיל, קיים דמיון רב ביניהם - שניהם נקראים עצרת, שניהם מהווים סיום למעדים הגדולים (פסח וסוכות) ושניהם נמשכים יום אחד⁴².

כפי שצינו, ט"ו באב נמצא בדיוק באמצע בין חגים אלו. אם לעיל ראינו את העניין לאור שפע היבול שבתקופה זו, כעת הנושא הוא השפע הרוחני⁴³. התורה מופיעה בשבועות, את סיומה אנו חוגגים בשמיני-עצרת, ובמרכז של תקופה זו ישנו ט"ו באב.

מיקום זה של ט"ו באב; בין יום מתן תורה ליום שמחת סיום התורה מעלה ציפיה שתהיה משמעות גדולה לתורה ולימודה ביום זה. ואכן, **ההשלכה ה'הלכתית'**

לט"ו באב. הרב אורי שרקי מביא את דברי הרב מאזוז, ש'דורש' את השם אביב, שמתאר את ניסן והגאולה שבו, כ'אב' קטן (על משקל קר-קריר, עץ-עציץ), היינו שזהו הגאולה הקטנה לעומת הגאולה הגדולה שאמורה להיות בחדש אב. בחישובו שם, הוא מגיע לכך שהכניסה לארץ, לולי חטא העגל, היתה אמורה להיות בחדש אב ('אֶחָד עֶשֶׂר יוֹם מֵחֶרֶב', שמתחילים יום אחרי י"ז בתמוז, ומגיעים לר"ח אב). נוסף לכך, שגם ה'הזדמנות השנייה', לולא חטא המרגלים, הייתה אמורה להיות בחדש אב, לאחר שחזרו מדרכם בתשעה באב.

⁴¹ לכן תאריכו המדויק לא מפורש בתורה. למעשה מאורע מתן תורה לא מפורש כרקע של שבועות. כמו כן, שלא כמו במעדים האחרים, אין בו מצוות 'מעשיות' כלל.

⁴² גם שמיני עצרת הוא נטול מצוות מעשיות, ובכך דמיונו הגדול לשבועות. נראה שלכן רואים בהם חז"ל חגים שקשורים לתורה, שהיא גבוהה מעל המציאות החומרית. אמנם, משמעותו של שמ"ע כ'שמחת תורה' היא מאוחרת. העובדה ש'בחרו' דווקא בשמ"ע ליצוק לתוכו את התוכן הזה, מעידה על האופן בו תפסו את מהותו של היום.

⁴³ כמובן שיש קשר בין הדברים, והשפע הרוחני קשור לשפע הגשמי. כדברינו לעיל בהערה 21.

היחידה של ט"ו באב (מעבר לכך שלא אומרים בו 'תחנון') **קשורה ללימוד תורה.**
כך נפסק בשו"ע (יורה דעה רמו, כג)⁴⁴:

'מי שרוצה לזכות בכתרה של תורה, יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחת מהן בשינה, באכילה ושתייה ושיחה וכיוצא בהם, אלא בדברי חכמה ותלמוד תורה.

הגה: כי אין אדם לומד רב חכמתו כי אם בלילה. **ויש לאדם להתחיל ללמוד בלילה מט"ו באב ואילך**, ומאן דלא מוסיף - יסיף.

הרמ"א מוסיף את החובה ללמוד בלילה. מה הקשר בין ט"ו באב לאותו לימוד? מה פשרו ותפקידו? איזו משמעות ייחודית בתהליך לימוד התורה נמצאת בו?

מקומו המיוחד של ט"ו באב בלימוד התורה

מקור דברי הרמ"א בהמשך דברי הגמרא (בבא בתרא קכא ע"ב) לטעמים השונים לט"ו באב –

'מכאן (=מט"ו באב) ואילך, דמוסיף - יוסיף, שאינו מוסיף - יסיף. מאי 'יסיף? תני רב יוסף: תקבריה אמה'.

ומסביר רשב"ם שם –

'מט"ו באב ואילך דמוסיף - מן הלילה על היום לשנות. **יוסיף** – ימים, כדכתיב 'כי הוא חַיִּיד' וכתיב 'כי אַרְךָ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ'. שמתוך שהלילות מאריכין והימים מתקצרין צריך לעסוק בלימודו גם בלילה ודלא מוסיף יסיף.

הזכרנו לעיל בעניין מהלך השמש, שט"ו באב מסמן את היום הארוך בשנה. עד עכשיו היה האדם עסוק בפעילות שבשדהו, הימים מלאו את יומו, ובלילה הוא רק

44 וכן הלכה דומה באותו עניין; עיין באו"ח רל"ח סי' א' וראה מגן אברהם שם.

ישן⁴⁵. מכאן ואילך, עברנו כבר את שיא העונה, הימים ילכו ויתקצרו, והאדם צריך למלא את חייו בתוכן נוסף, מעבר לעיסוקיו עד כה⁴⁶. רמז לכך נמצא בדברי ר' יוחנן בשבח הלימוד בלילה⁴⁷ (שיר השירים רבה, ה, א[יא]) –

ר' יוחנן אמר אין גרנה של תורה אלא בלילה. מה טעם? - וְתִקֵּם בְּעוֹד לַיְלָה, וְכָתִיב 'קוֹמִי רִנִּי בַלַּיְלָה'.

כוונתו היא שעיקר האיסוף והעיסוק בתורה צריך להעשות בלילה, או במשמעות דומה, שעיקר השכר וההשפעה של התורה, נעשים בלילה⁴⁸. 'גרנה' של תורה עומד מול גרנו של האדם. כעת על האדם לעבור מהעיסוק בגרנו, לעיסוק בתורה. אם לא יעשה כן, אם לא ילך ויוסיף בתורה, משמעות הדבר שלא הבין את כל השפע שהשפיע לו הקב"ה. השפע הגשמי נתפס אצלו כדבר העומד לעצמו ולא כמצע וכביטוי לדברים שמעליו. גם את האהבה שביום הוא לא תופס במילואה, אלא כפרטית ומצומצמת, שמתרכזת בו בלבד⁴⁹.

⁴⁵ התוספות (ערוכין סה ע"א) מסבירים שהאמירה ש'לא איברי סיהרא אלא לגירסא', אמורה בלילות החורף הארוכים. אולם, בתקופת תמוז, בה הלילות קצרים 'לא איברי ליליא אלא לשינתא'. יש שדייקו בדברי השו"ע הנ"ל, שהוא מתכוון לומר שגם בלילות הקיץ יש ללמוד, ולפחות מעט.

⁴⁶ המימרא הקודמת בגמרא, עסקה בכך שפסקו מלכרות עצים למערכה בט"ו באב. ומסביר רבינו גרשום שם, שהקשר בין המימרות הוא שכיון שחדלים מלהתעסק בעצים, מתפנה זמן ללימוד תורה.

⁴⁷ דרשה מקבילה נמצאת בויקרא רבה, אך שם הנוסח הוא 'רנה' במקום 'גרנה'. כמובן שלשון 'רנה' היא הפשוטה, שהרי מסתמך ר"י על 'קוֹמִי רִנִּי בַלַּיְלָה', ודוקא לאור כך מתחדד יחודה של לשון 'גרנה'.

⁴⁸ כפי שאומר שם ריב"ל בקשר לדברים אלו – 'כד הוינא לעי [מלשון מעיין, מתעסק] באורייתא ביממא, בלילה הוה מנהרא לי דכתיב 'וְהָיָה בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה'.

⁴⁹ חשוב לציין שקרוב לסופו של המהלך הארוך בהבנתו של ט"ו באב, אנו באים לעניין זה וזוכים לראייה יותר מורכבת של הדברים. יש משהו חסר אם נשארים רק ברעיונות הקודמים על הקדושה הפורצת את כל העולמות, ועל האהבה הא-לקית המופיעה בכל הקומות.

לאור חג השבועות מתברר שבבסיס כל אלו הרעיונות (שהינם אמיתיים ונכונים) קיים עמלה של תורה. צריך האדם לעבוד קשה כדי להגיע למדרגות אלו כדברי הרמב"ם (הל' תלמוד תורה ג, יב) 'לפיכך, מי שרצה לזכות בכתר התורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחד מהן בשינה ואכילה ושתיה ושיחה'. וראה בדברי הרב קוק בעולת ראייה (עמ' קפג-קפד), לגבי בניין המקדש ולימוד התורה, שנוגעים בדיוק במתח הזה.

יתכן שהמשמעות היא לא רק בכך שעומד כאן האדם בשאלה איך למצות את זמנו בצורה הטובה ביותר. לאור העמדתו של ט"ו באב באמצע התהליך משבועות לשמחת תורה, ניתן לראות בו איזושהי נקודת מפנה. מצד אחד עומד שבועות, המבטא את נתינת התורה מאת הקב"ה, כשבני ישראל רק סופגים ושומעים. מצד שני נמצא שמחת תורה, שבו חוגגים את סיום התורה הנלמדת ונקראת ע"י ישראל. אתערותא דלתתא לעומת אתערותא דלעילא⁵⁰.

עד לאמצע הדרך, אנו בעיקר עסוקים בלקלוט את התורה. מכאן ואילך, על האדם להוסיף מעצמו, לעמול וליצור בתורה, ולהיות הוא ללח פועל ומשפיע בעולם. הדבר קשור גם לאמור לעיל לגבי ארך היום - עד עתה, הואר על האדם אור הולך וגדל, אך כעת, כשהימים יתקצרו וילכו, תוטל המשימה על האדם עצמו להוסיף באור תורה, והוא יהיה לשותף פעיל בלימוד התורה וביצירתה.

חורבן הבית ולימוד תורה בלילה

מקור נוסף לקשר זה בין הלימוד בלילה לט"ו באב נמצא בדברים הבאים (עירובין יח ע"ב) -

י'ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה - שוב אינו נחרב, שנאמר י'ולא אָמר אֵיהָ אֱלֹהִים עֲשֵׂי נִתָּן זְמֵרוֹת בְּלִילָהּ י'.

בזכות לימוד התורה בלילה, ביתנו לא יחרב. מהשימוש במילים 'בית' ו'חורבן' עולה בבירור הדמיון לחורבן הבית הגדול והקדוש⁵¹. אם בזכות לימוד תורה בלילה, מונע

יוצא שדמותו של ט"ו באב (כמו רב הדברים בעולם) מורכבת מפנים שונים, ואף מנוגדים. לכן, אין בדברים אלו כדי לסתור את הרעיונות האמורים לעיל, אלא להשלים אותם לכדי תמונה שלמה ומלאה.

⁵⁰ הדבר קשור לכל היחס בין ניסן (שאף שבועות קשור אליו) לתשרי, וכפי שצויין לעיל לגבי מאמרו של הרב אוריאל עיטס. וכן ראה בר' צדוק להלן שמאריך לבאר את עניינו של ט"ו באב כחג של תושבע"פ ואתערותא דלתתא.

⁵¹ ואכן המימרא הבאה בגמרא, נאמרת ע"י ר' ירמיה בן אלעזר ועוסקת ב'מיום שחרב בית המקדש'. קיימת מקבילה למימרא שלנו בסנהדרין (צב ע"א), אך שם לא מדובר על כך שיחרב הבית על שלא עוסקים בו בתורה, אלא על כך שאש אוכלת את הבית. עדיין הקשר החזק קיים, הפעם לשריפתו של בית המקדש.

האדם את ביתו מחורבן, אולי בט"ו באב אנו מוסיפים והולכים בלימוד התורה בלילה, על מנת שבזכות כך לא יחרב בית אלוקינו, ואף ייבנה זה שנחרב בט' באב. ומכאן נתגלגל לקשר בין ט"ו באב לתשעה באב.

תשעה באב - ט"ו באב כיום בניין המקדש

ט"ו באב - התיקון לתשעה באב

כעת, בקשר של ט"ו באב לתשעה באב, אנו מגיעים לעיקר משמעותו של היום. משמעות שמנקזת אליה רבים מאפיוני היום שכבר נפגשנו בהם. לצורך העניין נענין שוב בכמה מן הטעמים הניתנים לו בגמרא (תענית ל ע"ב) -

'אמר רב יהודה אמר שמואל: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה. מאי דרוש? 'זֶה הַדִּבָּר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְבָנוֹת צֶלְפָּחָד וְגו' - דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה.

אמר רב יוסף אמר רב נחמן: יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל, שנאמר 'וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל נִשְׁבַּע בְּמִצְפָּה לֵאמֹר אִישׁ מִמֶּנּוּ לֹא יִתֵּן בְּתוֹ לְבָנִימָן לְאִשָּׁה'. מאי דרוש? אמר רב: ממנו, ולא מבנינו.

(אמר) רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: יום שכלו בו מתי מדבר. דאמר מר: עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דבור עם משה, שנאמר 'וַיְהִי כֹאֲשֶׁר תָּמּוּ כָּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת... וַיְדַבֵּר ה' אֵלַי' - אלי היה הדבור.

עולא אמר: יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים, שלא יעלו ישראל לרגל, ואמר: איזה שירצו יעלו.

רב מתנה אמר: יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה. ואמר רב מתנה: אותו יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב, הטוב - שלא הסריחו, והמטיב - שנתנו לקבורה.

לעיל, לגבי יום הכיפורים, ציינו את הדבר המיוחד את טעמי ט"ו באב, שיש בהם סיום לתקופה שבה היתה מציאות חסרה ופגומה.

אם נעמיק ונעיין, נמצא שקיים מכנה משותף ברור לארועים השונים שבאים לסיומם ביום זה, וכולם קשורים לדברים שארעו את אבותינו בתשעה באב (משנה תענית ד,ו) –

'בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר'

כנגד הגזירה על אבותינו שלא ייכנסו לארץ, שהייתה בתשעה באב, אנו מוצאים בט"ו באב את סיומה של גזירה זו ('יום שכלו בו מתי מדבר'). מול לכידתה של ביתר, ניצבת הבאתם של הרוגיה לקבורה. מול חרישתה של העיר והורדת קרנה, אנו מוצאים את ירבעם בן נבט שמבטל את הפרוסדיות ומאפשר את העלייה לירושלים.

חורבן בית המקדש, גם הראשון וגם השני קשור לשנאת חינוס ולפילוג בין השבטים. לגבי המקדש השני, ידועה דרשת חז"ל שחרב בעוון שנאת חנם. כנגד זה נמצא התיקון שבט"ו באב מותרים השבטים לבוא זה בזה, ובכך מרבים אהבה בעמ"י. לגבי המקדש הראשון, אמנם עבירות רבות נתלו בו, אך נראה שאת תחילת הנפילה (וגם את המשכה) ניתן לראות בפילוג הממלכה ופיצולו של עמ"י לשבטים כנגד זה נמצא את היתרו של שבט בנימין לבוא בקהל, וע"י כך מנעו שיפקד שבט מישראל⁵². בדיוק שבוע לאחר החורבנות הגדולים שאנו מוצאים בט"ו באב, אנו מגיעים ליום של שמחה, יום שבו באות הצרות והנפילות לסיומן. סמיכות הזמנים איננה מקרית - כבר בפורענות טומן את הקב"ה את זרעי הצמיחה והתיקון שיבואו⁵³.

⁵² אמנם, ניתן היה למצוא דברים נוספים שמהווים 'תיקון' לחורבן בית ראשון, אך נראה שלאור ההקשרים הקודמים והברורים, הסבר זה מתבקש. כמו כן, יתכן שלא כל הארועים קשורים לט"ו באב, וכן להפך, ייתכן שחלק מהארועים של ט"ו באב, מהווים סיום לאו דוקא לתשעה באב, אלא גם לייז בתמוז. עדיין העקרון הבסיסי נמצא ברור ומוכח – יש בט"ו באב תיקון לתשעה באב (והנספח אליו).

⁵³ כך למשל אנו מכירים לגבי תשעה באב עצמו, ע"פ המדרש האומר שבו נולד המשיח.

בניין המקדש בט"ו באב

מהותו זו של היום, נכונה לא רק לגבי הזמנים שהיו, אלא גם לגבי אלו שעוד נכונות לנו, שבהם עתידים אנו לזכות לבניין מחודש, כפי שרמזו במדרש (ילקוט שמעוני, ירמיהו רמז רנט) –

‘עלה אריה במזל אריה והחריב את אריאל –

עלה אריה - זה נבוכדנאצר דכתיב ‘עלה אַרְיָה מִסְּבָכוֹ. במזל אריה – ‘עד גְּלוּת יְרוּשָׁלַם בַּחֲדָשׁ הַחֲמִישִׁי. והחריב אריאל – ‘הוי אַרְיָאֵל אַרְיָאֵל קְרַזְתָּ חֲנָה דְּיֻדָּא.

על מנת שיבא אריה במזל אריה ויבנה אריאל –

יבא אריה - זה הקב"ה דכתיב ביה ‘אַרְיָה שָׁאֵג מִי לֹא יִרְאֵא. במזל אריה – ‘וְהִפְכָתִי אֶבְלָם לְשִׁשׁוֹן.

ויבנה אריאל – ‘בוֹנֵה יְרוּשָׁלַם ה' נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יִכְנָסוּ'.

מתואר בזה, שבחדש אב, שמזלו הוא אריה, חרב ביהמ"ק, ובו גם עתיד הוא להבנות⁵⁴. ובאיזה תאריך ספציפי בחדש ייבנה המקדש? כאן נציע שתי אפשרויות – האפשרות הפשוטה היא שכיון שלא מצויין לנו יום מסוים, ואנו רואים שיש עניין מיוחד בחדש ('מזל אריה'), היום הראוי לכך הוא באמצע החדש, בשיא תוקפו, וכפי שאנו מכירים מחגים נוספים שבתורה ('בניסן נגאלו', והכוונה בעיקר לט"ו בו). אפשרות נוספת היא שכשם שחרב בט"ו באב, כך גם ייבנה בו ביום. אמנם גם בכיוון זה, נמצא מקום מרכזי לט"ו באב. כשם שחגיגות חנוכת המקדש הראשון נמשכו שבעה ימים⁵⁵ וכן לפני זה בחנוכת המשכן, כך גם חג זה יימשך שבעה ימים, החל מתשעה באב עד חמשה עשר בו.

מכאן אנו באים לבחינת היחס שבין ט"ו באב לתשעה בו; טענתנו היא שט"ו באב הוא יום חג ושמחה מהרבה סיבות – חקלאית, קוסמית, הסטורית ובנוסף לכך (והמקור לכך) יש בו תכונה כזמן המסוגל להשראת שכינה וגילוייה.

⁵⁴ ישנם מדרשים נוספים המדברים על החדש בו עתיד ביהמ"ק להיבנות - יש המזכירים את ניסן ויש את חשוון.

⁵⁵ מתי בדיוק היו שבעת ימים הללו, השווה בין מל"א, ח סה לדח"ב ז ח-ג.

כפי שראינו לעיל, הביטוי הברור לכך הוא שבאותו היום 'כלו מתי מדבר', ומשמעות הדברים היתה שבזכות זה גם חוזר הדיבור למשה, אם בגלל שעד אז היו שרויים ישראל בעצב (ואין השכינה שורה מתוך עצבות), ואם בגלל שעד אז היה הקב"ה מרוחק מישראל, ובט"ו באב שב אליהם. בירושלמי (תעניות ד,ז) מופיע תיאור מלא של מאורע זה -

'רבי אבון אמר: שבו בטל החפר. ואמר רבי לוי - בכל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר 'צאו לחפר צאו לחפר' והיו יוצאין וחופרין להן קברו' וישנים ובשחר היו עומדין ומוצאין עצמו חסרים חמשה עשר אלף ופרוטרוט. ובשנה האחרונה עשו כן ועמדו ומצאו עצמן שלמים. אמרו: דילמא דטעינן בחושבנא, וכן בעשרה ובאחד עשר ובשנים עשר ובשלשה עשר ובארבעה עשר ובחמשה עשר. כיון דאשלם זיהרא, אמרו: דומה שביטל הקב"ה אותה הגזירה קשה מעלינו ועמדו ועשו יום טוב'.

אנו רואים כאן שסיבת השמחה מתחילה כבר בתשעה באב. למעשה, כבר אז בטלה הגזירה. אמנם, הזמן בו מתגלה לעמ"י בבירור ובפועל שאכן בטלה הגזירה, וממילא גם הזמן בו שבה השכינה לדבר אל משה ואליהם - אלו מתרחשים רק בט"ו באב. יוצא שאמנם גם תשעה באב יהיה ליום שמחה⁵⁶, אך הוא רק פותח את שבעת הימים שבסופם ובשיאם נמצא ט"ו באב⁵⁷. לפי שתי האפשרויות, ט"ו באב הוא היום בו יופיע או ייחנך ביהמ"ק. הוא היום בו תשוב השכינה להופיע בצורה מלאה בישראל.

⁵⁶ 'יָצוּם הַמְּקִיּוֹשִׁי... יִהְיֶה לְבֵית יְהוָה לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים' (זכריה ח יט). כך גם היה תשעה באב לפני החורבן ככתוב 'וְהִפְכֵּתִי חֲגִיגָם לְאַגָּל', ומכאן שהיה חג לפני היותו לאבל.
⁵⁷ באופן דומה למה שתיארנו לעיל לגבי חנוכה, ששיאו הוא בא' טבת, שאז שיא החשך, והחג מתחיל שבעה ימים לפני כן (זאת חנוכה' הוא בבחינת רגל בפני עצמו וראה במאמרו הנ"ל של ר"י בן-נון). וכמו כן ייתכן שמימים ימימה חגו חג לה' של שבעת ימים בזמן זה.
עוד על היחס בין תשעה באב וט"ו באב, אנו למדים מתיאור קביעת היום במסכת תענית (לעיל לגבי ט"ו בשבט), המלמד שבתחילה היה תשעה באב ליום השמחה על קרבן עצים, ורק בהמשך הוחלף בט"ו באב.

המקור לט"ו באב ובניין המקדש כבר במשנה

לאור זה, נבין כעת את סופה של אותה משנה החותמת את מסכת תענית (ד ח) -

'אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים...

ומה היו אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה. (משלי לא ל) 'שֶׁקֶר הַחֵן וְהַבֵּל הַלִּפִּי אֲשֶׁה יִרְאֶת ה' היא תתהלל', ואומר 'תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה'.
וכן הוא אומר (שיר השירים ג יא) 'צִאֲיָנָה וִירְאֵינָה בָנוֹת צִיּוֹן בְּמִלְךָ שְׁלֹמֹה בְּעֶטְרָה שְׁעֵטְרָה לוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שְׂמֻחַת לְבוֹ'. ביום חתונתו - זו מתן תורה, וביום שמחת לבו - זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן.

הדרשה האחרונה, על הפסוק 'בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שְׂמֻחַת לְבוֹ', לא נהירה. במבט ראשוני נראה שבנות ירושלים הן אלו שהיו אומרות דברים אלו, כהמשך לדברים הקודמים שהיו אומרות⁵⁸. אולם, זה כמובן קשה, שהרי הדרשה לא קשורה לדברים שיש לומר לבחור כדי להתחתן.

ניתן ללכת בכיוון אחר ולהסביר שהדברים באים בלי קשר ישיר, אלא כדי לסיים בדברי נחמה, כפי שקיים במסכתות שונות⁵⁹. אמנם, גם בזה יש קושי מסויים, כי לשון המשנה מחברת את הדרשה לאמור לעיל - 'וכן הוא אומר', מה עוד שגם סיום בענייני נחמה, צריך להיות קשור בדרך כלשהי.

לכן, יש המפרשים את הדברים לא כהמשך לדברי המחוללות, אלא כחוזרים לתחילת המשנה, ורומזים לשמחה שהיתה ביום הכיפורים. במשנה לא מובאת הסיבה לשמחה זו, אך היא רמוזה בכך ש"יום חתונתו זו מתן-תורה", וכפי שאנו מכירים מהברייתות שבגמרא, ביום הכפורים ניתנו לוחות שניים וזו סיבת השמחה.

⁵⁸ כך למשל בפירוש המאירי שמסביר זאת כדבריהן של ה'מיוחסות שבהן'.

⁵⁹ ח' אלבק בפירושו למשנה.

עדיין יש להבין את יום שמחת לבו - זה בניין בית המקדש. יש שמסבירים גם את דרשה זו כקשורה ליום הכפורים - או בכך שהציווי על בניית המשכן (וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ) ניתן למחרת יום הכפורים⁶⁰, או בכך שמקדש שלמה נחנך ביום הכפורים⁶¹. כמובן שבזה לא פתרנו את הבעיה. אם המשנה נותנת את טעם השמחה ביו"כ, הרי שחסרה בה התייחסות למעד השני שבמשנה - ט"ו באב. לאור הדברים שראינו, נראה שהתשובה לדבר פשוטה. אם יום חתונתו, הוא יו"כ, אזי יום שמחת לבו הוא ט"ו באב. זהו היום בו עתיד ביהמ"ק להיבנות. לפיכך אפילו הסיום 'שיבנה במהרה בימינו' איננו סתם ברכה שנוספת אגב הזכרתו של בית-חיינו (מעין 'תובב"א' שאנו מוסיפים). זהו בדיוק התוכן - ט"ו באב הוא היום בו ייבנה המקדש ותשוב הופעת השכינה בישראל⁶².

סמיכותו של ט"ו באב לימי האבל

ר' צדוק⁶³ מציע הצעה זו ומאריך להעמיק ולהסביר עניינים נוספים במהותו של היום.

אחת הנקודות שמעלה ר' צדוק, שדוקא ימים אלו של אבל ושל צרות, בהם יש את המעלה הגדולה ביותר. לייז בתמוז היה את הפוטנציאל להיות היום גם של החתונה

⁶⁰ מלאכת שלמה לר' שלמה עדני. הקושי הוא בייחוס המשמעות הרבה לעצם הציווי על בניית המשכן, בלי קשר לבנייתו הממשית.

⁶¹ כך למשל בברטנורא. הקושי בהסבר זה, שחונכת המקדש נמשכה שבעה ימים ויו"כ הוא 'סתם' אחד מהימים הללו. התוספות יום טוב מודע לבעיה זו, אך 'נאלץ' להסכים לדעה זו, כיון שאין הוא מוצא מקדש אחר שנחנך ביום זה – לא המשכן, לא בניין הורדוס (הוא לומד זאת מיוסף בן גוריון!) וגם לא בית שני (עזרא, ו טו).

הצעה מעניינת מופיעה בליקוטים (שבמשניות ע"א פירושם). שם הוא עושה חשבון אחר לזמן חנוכת בית שני - בר"ח אב מגיע עזרא לירושלים (ז ח), כעבור ארבעה ימים הוא מתחיל בהקרבת קרבנות (ח לב) והקרבת הקרבנות נמשכת י"ב ימים, כבימי משה (לה), וכך מגיעים לט"ו באב. בכך הוא פותר גם את הבעיה שבחסר ההתייחסות במשנה לט"ו באב. אמנם, ניתן לחלוק על נקודות רבות בהצעה זאת, אך יש כאן הצעה מעניינת שבאה לפטור את הבעיות שבהסברים השונים.

⁶² יום שְׂמִיחַת לְבוֹ, ואין שמחה אלא: 'שמחים' – שנהנו מזיו השכינה' (מעד קטן ט ע"א).

⁶³ פרי-צדיק על ט"ו באב. רבים מן הדברים שבחלק זה, לגבי תשעה באב, מופיעים שם, ועיין בדבריו הנפלאים והעמוקים ותרוה נחת.

וגם של 'שְׁמֶחַת לְבוֹ' והייחוד השלם. זהו הפוטנציאל הגדול ביותר, אך יש בו גם חסרון – הוא כולו אתערותא דלעילא.

לכן, לאחר שהשתבשה התכנית, קיימת האפשרות ה'חלופית' בחדש אב שבה זוכים ישראל לייחוד המלא, אך מכח עבודתם. העובדה שגם ישראל שותפים לדבר, מביאה אותם לקומה יותר גבוהה⁶⁴, שבה גם הם בעצמם יוצרים קדושה ותורה⁶⁵.

אך מדוע נמצא יום משמעותי ושמח זה, 'יום שְׁמֶחַת לְבוֹ', דוקא בחדש אב, בחדש שעליו נאמר (משנה תענית ד ו) 'משנכנס אב ממעטין בשמחה'? אלא שכנראה דוקא ביום האבל הגדול ביותר, קיימת האפשרות לקשר הגדול ביותר⁶⁶.

הרמב"ם קורא להלכות יום הכיפורים 'הלכות שביתת עשור'. לא רק את איסור מלאכה הוא מכנה כשביתה, אלא גם איסורי ההנאה מכונים כשביתה מאכילה ומשתייה. יתכן ומשמעות הדברים היא שכדי להגיע ביום כיפור לקשר עם הקב"ה, האדם צריך להשבית את עצמו מהכל. כאשר הוא 'איננו', אזי יכול הוא לזכות להיכנס לקדש הקדשים.

אם כך הם הדברים, יש בתשעה באב בחינה גבוהה יותר מיום כיפור. שהרי, בתשעה באב אפילו לימוד תורה אסור, כלומר השביתה יותר מלאה, וממילא גם ניתן להגיע לרמה גבוהה יותר של התקשרות. דוקא בחורבן הבית, נכנסים להיכל ורואים את הכרובים מעורים זה בזה, כי דווקא ביום זה ישנו הקשר הגדול ביותר⁶⁷.

⁶⁴ כמובן שקשה להגדיר מה נחשב יותר 'גבוה'. ר' צדוק [סוף סימן ו] מחדד כאן שילא היו ימים טובים לישראל, כלומר שמצד ישראל אלו הם הימים המובחרים, שבהם הם עצמם יוצרים את הקדושה. רמת קדושה זו שווה לרמת הקדושה של אתערותא דלעילא.

⁶⁵ העובדה שישראל יוצרים בתורה, קשורה לאמור לעיל לגבי שבועות, שמיום זה מתחיל הלימוד בלילה. הלילה הוא כנגד הגלות והנפילות וכנגד תושבע"פ שפורחת דוקא מכחן של הנפילות (אלמלא חטאו ישראל - לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד' – נדרים כב ע"ב) מיום זה מצטוים ישראל להוסיף בתורה.

⁶⁶ מובא ב'אוהב ישראל' (של הרב יהושע העשיל מאפטא), ששבע שבתות הנחמה הן כנגד שבע הספירות, ודוקא שלש שבתות הפורענות הן ימים טובים גדולים מאוד, אלא שאין אנו זוכים להם, מחמת גובהם שהם כנגד שלשת הספירות העליונות, והוא מוסיף ש'רמז לזה הוא ט"ו באב'.

⁶⁷ דברים אלו שמעתי מהרב מיכאל אברהם.

עפ"י האמור לעיל, בט"ו באב מתממש הפוטנציאל שבימים אלו. בו ניתן להביא לפעל את אפשרות הקשר. קשר זה לא יהיה מתוך ביטול. לעומת האיסור ללמוד תורה בתשעה באב, בט"ו באב יש מצווה להוסיף בתורה - על האדם מוטל להוסיף שעות וללמוד בלילה. אותה רמה גבוהה שקיימת בתשעה באב ועדיפה בו על פני יום כיפור, מצליחה להתממש בט"ו באב. אך בלי היותו יום אבל ושבתה, אלא יום שמחה ותחיה⁶⁸.

סיכום הסבר המשנה

אם נחזור למשנה, נמצא שכעת כל ההסברים משתלבים – בנות ישראל היו יוצאות לכרמים על מנת להשתדך לבחורים, וכדי להרבות אהבה ואחוה ושלוש ורעות. אהבה זו לא הייתה רק אהבה פרטית, היא הייתה מחוברת למגמה העליונה, לאהבת ה'. לכן, בכוונה משלבת המשנה בין בנות ירושלים הקוראות לבחור שבכרמים, לבין 'בנות-ציון' הקוראות ל'בחור' של שיר השירים⁶⁹ (עולת ראייה, חלק ב, עמוד ג) – "ידע איש אשר כה רמה נפשו להעריך ג"כ את האהבה הפרטית הטבעית בערכה הטהור, והיו לו האהבה הטהורה הטבעית, והאהבה הלאומית הנאורה, והאהבה האלהית הקדושה ומלאה הוד, ערוכות במערכה, 'כְּמִגְדֵּל דָּוִד... בְּנוֹי לְתַלְפִּיּוֹת' "

כך מתפרשים הפסוקים כלפי שני הדברים כשהראשון נובע מהשני. יתכן שהטשטוש וחיסור ההבחנה הברורה בין דברי המחוללות לבין דברי כנסת ישראל, מכוונים, ומלמדים על הקשר שבין הדברים.

דרשת הפסוק אכן לא מתייחסת רק ליום כיפור, אלא גם לט"ו באב, שאולי הייתה בו גם בעבר חנוכת המקדש, אך החשוב יותר הוא בכך שהיא תהיה בו גם בעתיד.

⁶⁸ בדומה ליחס המתואר בין יו"כ לסכות. סכות מצליח לקחת את הקדושה של יו"כ, ולהכניס אותה לחיים והמצוות שבעה"ז.

⁶⁹ תפארת-ישראל על המשנה מסביר את כל הסיטואציה המתוארת כמשל לדברים שבין כנסת ישראל לקב"ה. בכך הוא פותר גם את הקשיים שבהבנת המשנה, וגם עונה על הקושיא – 'וכי ס"ד שישראל קדושים יתעסקו ביו"כ הקדוש והנורא בשידוכים'. אך אמנם נראה שמתוך ההשקפה העמוקה על משמעות ה'שידוכים' הללו, הייתה קדושה במעמד.

ראש השנה – ט"ו באב כיום האחרית והראשית

כפי שראינו כעת, ובעצם לאורך המאמר כולו, ט"ו באב הוא יום השראת השכינה, יום של גאולה שלמה, של תיקון הפגמים, של התקרבות ואהבה, של מימוש כל מה שצריך להופיע. ניתן לראות בו את תכליתם של ימי השנה כולה.

לעומת ראש השנה, שפותח את השנה וקובע את מגמתה, כנראה שלא במקרה אנו מוצאים את ט"ו באב בסוף השנה, כמעד האחרון, שחותם את כל חגי השנה ומביאם לתכליתם⁷⁰.

אך לא רק סיום של תהליכים אנו מוצאים בט"ו באב, כי אם 'סוף מעשה במחשבה תחילה'. דווקא באותו יום רמוזה גם ראשית המחשבה. סוף השנה שזור בתחילתה. כשם שבראש השנה יש גם סיכום לשנה החולפת, וגם פתיחה לשנה הבאה, כך גם בט"ו באב, החותם את השנה הקודמת, נמצאת ההקדמה לשנה הבאה⁷¹.

הבני יששכר (מאמרי חדש אב, מאמר ד – 'בתולה במחול', אות ב) מביא הסבר ועומק 'רזי' לדבר - בא' בתשרי נברא האדם⁷². בכ"ה באלול נברא העולם. ארבעים

⁷⁰ את ה'חיתום' שבט"ו באב ניתן לראות לא רק בזמנו בשנה, אלא גם בארועים ההיסטוריים שגרמו לו. בכל אחד מהארועים יש חתימה של דבר מה: 'יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה' נלמד מהפרשיה האחרונה שבספר במדבר – הפרשה העוסקת בנחלתם ובתלונתם של בני מנשה. כלומר, המקרה חותם את ספר במדבר, ולמעשה את התורה כולה (ספר דברים הוא רק 'משנה תורה'). 'יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל' הוא הסיפור החותם את ספר שופטים. 'יום שכלו בו מתי מדבר' חותם את תקופת המדבר, ופותח את הדרך לכניסה לארץ. גם ביטול הפרוסדיות ע"י הושע בן אלה מהווה חתימה, הפעם כדבר שלילי, של מלכות ישראל ומבשר את סופה. כמובן, שגם הבאת הרוגי ביתר לקבורה היא סיומה של תקופת החורבן הנוראית שאחרי מרד בר כוכבא. ולבסוף, באופן מפתיע, קרבן העצים שמופיע לראשונה בספר נחמיה, הוא גם הנושא החותם את הפסוק האחרון של הספר (ולמעשה של כל התנ"ך!): ...

⁷¹ ראה בספר התודעה, בחלק העוסק בט"ו באב, על כך שישנם מנהגים לקראת השנה החדשה המתחילים כבר בט"ו באב, כמו למשל, המנהג להוסיף 'כתיבה וחתימה טובה' במכתבים החל מט"ו באב. מנהג נוסף, מובא במגן אברהם (תקס"ח, י), שאת ארבעים ימי התענית לקראת יום כיפור היו מתחילים כבר בט"ו באב. ביטוי נוסף לדבר - בנטיעות, שמיום ט"ז באב, נמנות הנטיעות לשנה הבאה.

⁷² מחלוקת ר' יהושע ור' אליעזר. בתפילותינו בר"ה אנו מכריעים 'זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון' - שבתשרי נברא העולם. היינו שבא' תשרי נברא האדם, ולכן זהו יום משפטו.

יום לפני כן (בלוח התיאורטי כמובן, שהרי לא שלא היה 'זמן' לפני הבריאה) חל ט"ו באב.

זמן זה של ארבעים יום מוכר לנו מהמדרש על כך ש'ארבעים יום קודם יצירת הולד יוצאת בת קול ואומרת בת פלוני לפלוני'. כלומר זהו הזמן שבו כביכול יצאה בת קול והכריזה על זוג מסויים.

ומיהו אותו זוג? צד אחד הם ישראל - ראשית העולם, שמחשבתם קדמה לעולם, וששבשבים נברא העולם. הצד השני הוא הקב"ה - מחייה המציאות ומקורה, שהוא בן זוגם של ישראל⁷³. מכאן יוצא שראשיתו של קשר זה הוא בט"ו באב, שם מוכרז ונקבע הקשר הזה, שהוא תשתית העולם שייברא. לא מקרי הוא שאותו יום שאמור להיות היום שיבוא בו העולם לתכליתו, גם מבשר את אותה תכלית ומכריז על היותה קיימת לכל אורך הדרך, וממתינה לבוא למימושה. האחרית נעוצה בראשית ונובעת מכוחה. הראשית, כל תכנה ומגמתה הם כלפי האחרית, הייחוד השלם - יום חתונתו ויום שמחת לבו.

סיכום וסיום

לאורך המאמר, הצגנו את מאפייניו המיוחדים של ט"ו באב דרך החגים שלאורך השנה. ציינו בראשית המאמר, ששיטה זו מועילה לבירור עניינו של כל מעד ומעד. אולם, כשבאים אנו לסוף הדרך, נראה שגילינו בזה עוד עניין ייחודי לט"ו באב. זהו החג האחרון בשנה ו'הכל הולך אחר החיתום'. בתור שכזה יש בו קשר לכל החגים שהיו במהלך השנה⁷⁴, כולם זוכים בו לייצוג. יש בט"ו באב מיצוי של התכנים

⁷³ כמוכר לנו ממקומות רבים בנבואה, 'וּמְשֹׁשׁ חֶתָן עַל כֶּלֶה יִשְׁיֵשׁ עֲלֵיךְ אֶל-לִקְיָךְ', בכתובים, ובראשם שיר-השירים. וכמובן שבצורה רחבה ומלאה ביותר אצל חז"ל.

ניתן היה לדבר על צדדים נוספים בזיווג, כגון השכינה, ירושלים, שבת, ההויה כולה ועוד. אולם, מבלי להתיימר לרדת לעמק משמעותם של כל אחד מדברים אלו ומסוגי קשר אלו, נראה **בעיניי** שהם סובבים סביב עניין אחד, והוא הקשר בין ישראל לקב"ה.

⁷⁴ אמנם, ניתן לחשוב על חגים נוספים שקשורים לחגים רבים (למשל סכות שקשור לחגי תשרי ולג' רגלים), אך עדיין נראה שיש כאן משהו מיוחד. מה גם שאין מדובר בסתם קשר, מדובר במיצוי תכני החגים השונים בצורתם המלאה והשלמה.

השונים הקיימים בחגי השנה, ובכך גם יכולים אנו לראות את מעלתו של יום זה, בהיותו כלול מכל הדברים, וכוללם יחד⁷⁵.

ננסה לסכם את כל הדברים שעלו, לתמונה אחת. ט"ו באב נמצא בתקופה שמחה מאוד בשנה; שיא הקיץ, השמש זורחת, הימים ארוכים, אילנות נושאים פירותיהם, 'החופש הגדול'... נותן היה פירותיו בתקופה זו הגפן. יוצאים היו לכרמים, בוצרים את השפע, מעלים היו את הפירות והעצים לבית ה', ואיך יכולה היתה השמחה שלא לפרוץ? אך שמחה זו, לא שמחה אנושית פשוטה היתה. יסודתה בהררי קדש. ארבעים יום קודם שנברא העולם, מוכן היה יום זה והוכרז בו כי חלק ה' עמו. שמחים היו ישראל באביהם שבשמים שנתן להם את יום זה להיות קשורים בו, שגם אם ייפסק הדיבור ביניהם לתקופת מה, יחזרו ביום זה ויתחברו. אך לא רק את האהבה לדודם היו מעירים. היו מרבים אהבה גם ביניהם, ראשית בין אדם לחבירו ויחד שבטי ישראל, וגם בין איש לאשתו, ובין בחור ל'אבידתו'... לא כמשפחות הגויים. כשאספו את הפירות, ידעו מי נתן אותם. כשבאו למחולות בכרמים, לא עשו זאת מחמת שכרות-יין⁷⁶. כששמחו בכל הטוב, היתה השמחה מחוברת לכך שזהו 'יום שְׁמֵחַת לְבָבִי', שיש משמעות עמוקה לשמחה שבו. ואם תבוא ותשאל; אחרי כל התיאור הנפלא של התקופה הזו, מדוע דוקא בתקופה זו אנו מוצאים את הפורענויות? נבוא ונענה, שדוקא בגלל כחם הגדול של ימים אלו, הם גם מועדים לנפילה, ואף החבטה בהם חזקה יותר. את הפוטנציאל הגדול של ימים אלו מייצג ט"ו באב, שבא בסיומם של שלשת השבועות. הוא מראה לנו את העצמה הגדולה האפשרית בזמן זה, ומובטחים אנחנו שעוד נזכה למושה. ט"ו באב מלמד אותנו שלאותה תקופה בשנה שהיא תקופת פורענות יש גם כח של בניה ותיקון ובכך נותן לנו את התקווה לגאולה.

⁷⁵ הדבר מופיע בדרשות חסידיות, מכיוונים שונים – בבגדי הלבן, שהוא הצבע הכולל את כל הצבעים. במחול לצדיקים לעתיד לבוא, שמופיע בגמרא בקשר לט"ו באב, שיש במחול ובעיגול את הבחינה הכוללת את כולם במעגל אחד. בכך שזהו 'יום שהותרו שבטים', ולא מתגדרים כל אחד בתחומו, אלא ניתן לקבל מכולם, וכן דוגמאות נוספות. נדמה שניתן למצוא את הדבר גם בדברי הזהר (תרומה, קלה ע"א, הוצאת מוסד הרב קוק) על ט"ו באב, שנראה שרומזים לדבר זה, ביחסם את ט"ו באב לספירת המלכות. וד"ל.

⁷⁶ חז"ל גזרו על יינם משום בנותיהם.

מלך כל אלו הדברים, יש לנו בכל שנה את ריבוי השמחה והאהבה ועוד עתידים אנו
לזכות שביום זה ישוב הקב"ה לשושל על ישראל כמשוש חתן על כלה וישרה שכינתו
בביתו. **במהרה בימינו אמן.**